

AVRASYA'DA YENİDEN BÜYÜK OYUN

Kaan Ögüt

YENİ PETROL SAVAŞI: KOSOVA VE AFGANİSTAN HER İKİSİ DE POTANSİYEL PETROL BORU HATLARI GÜZERGAHI

11 Eylül aslında ABD'nin uzun süredir üzerinde çalıştığı Orta Asya petrol ve doğalgazını denetlemek için gereken fırsatı vermiş oldu. Gerçi henüz Orta Asya enerjisi Ortadoğu'nunkiler kadar zengin ve verimli (düşük maliyetli) gözüküyor. Ama bu noktada başka bazı parametreler denkleme giriyor. 21. yüzyılda her şeyin ekonomi ve serbest rekabet ekseninde geçeceğini sananların anlaması ne kadar zor da olsa biz yine de söyleyelim. ABD Ortadoğu petrolünü bugün için İran dışında kontrol edebiliyor. Peki bunu sadece ihtiyaç duyduğu petrolü uygun fiyattan temin edebilmek için mi yapıyor? Şüphesiz hayır. Bunun kadar hatta belki de daha önemli amacı Avrupa ve Asya'nın enerjisini denetlemek. Bugün için Avrupa da Asya da enerjisinin önemli bir bölümünü Ortadoğu'dan sağlıyor. Avrupa, Rusya üzerinden ABD denetimine takılmadan enerji elde etmek istiyor. Zaten bu nedenle Karadeniz'den Avrupa'ya yönelecek çeşitli enerji iletim güzergahları gündemde (bunlardan bazıları Boğazlar'dan geçmiyor). Çin ve Japonya başta olmak üzere Asya ülkeleri ise direkt olarak Kazakistan ve Türkmenistan'dan boru hatları ile enerjiye ulaşmayı planlıyorlar (1). İşte ABD 21. yüzyıldaki potansiyel rakiplerinin enerji yollarını kontrol altında tutmak istiyor. ABD'nin Avrasya stratejisinin hakim eksen bu.

ABD; önce silahlandırıp sonra da Kuveyt'e saldırması için yeşil ışık yaktığı Irak'ı köşeye sıkıştırdı. Irak üzerine planlar henüz sona ermedi. ABD, ardından yine potansiyel bir petrol geçiş güzergahı olan Kosova'ya girdi. Üstelik bir yandan da Almanya'yı dengeledi, hem de Müslüman Arnavutları Sırp'lar'dan korumak bahanesiyle. Ve şimdi sıra Afganistan'da. İşte bu yüzden bu savaşı bir petrol savaşı olarak değerlendirmek yerinde bir yaklaşım. Pakistan ve Basra Körfezi'ndeki Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri başta olmak üzere bir grup "petrol ülkesinin" desteğinde Afganistan'da kurulmuş olan Taliban rejimi Avrasya'daki büyük petrol oyununun önemli bir unsurudur. 11 Eylül terör saldırıları ile başlayan savaş 21. yüzyılın ilk petrol savaşıdır. Usame Bin Ladin'in ana amacı, Suudi Arabistan'ı ele geçirmek ve dünya petrol dengelerinin en önemli unsuru olmaktır (2).

11 Eylül ABD'ye Doğu Hazar bölgesine Pakistan-Afganistan üzerinden uzanmak ve Rusya'nın etkinliğini kırmak için uygun bir fırsat yaratmıştır. ABD açısından Hazar'ın kaynaklarının batıya Rusya üzerinden, doğuya Çin üzerinden ve güneye İran üzerinden taşınmasının engellenmesi önemlidir. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçecek hattın uzunluğu ise petrol şirketleri açısından bir engel olarak görülüyor ve Tahran'la ilişkilerin geliştirilerek İran üzerinden bir hat yapılması talep ediliyordu. Bakû-Ceyhan dışında Afganistan-Pakistan üzerinden yapılabilecek hattın geçeceği coğrafyada ise siyasi istikrar sorunu vardı (3).

Afganistan'ı önemli kılan faktörlerden biri uyuşturucu ticaretinin büyük bir kısmının bu ülkeden kaynaklanması, bir diğeri ise Güney Asya ve hatta Çin ile ilgili sorunlarda jeostratejik konumudur. Şanghay forumu ile Orta Asya'da yaratılan ve ABD'yi dışarıda bırakan Asya oluşumu ABD'nin Asya denkleminde güçsüz bir hale getirmesine neden olmuştur. ABD bu durumu Hindistan ile ilişkilerinin geliştirerek dengelemeye çalışıyor (4).

AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİĞİ:

Aslında 1990'lardan bu yana düzenli olarak dünyadaki jeopolitik gelişmeleri takip edenler için Afganistan'da meydana gelen bu savaş hiç de şaşırtıcı olmadı. Nasıl ki soğuk savaş sonrası dönemde Balkanlar'ın karışacağı, Ortadoğu'da dengelerin değişeceği bekleniyorduysa; Afganistan'ın da büyük gelişmelere gebe olduğu tahmin ediliyordu. Çünkü Afganistan aynen Balkanlar ve Ortadoğu'da olduğu gibi soğuk savaş dengelerinin kurulduğu hatlardan biri üzerindeydi. *"Bir bakıma soğuk savaşı bitiren nihai hamleler de karşılıklı etki alanlarının geçiş bölgelerini ve düğüm noktalarını barındıran Afganistan üzerinde yapılmıştır"* (5).

Anıl Çeçen'in Afganistan'ın jeopolitiğini ve 21. yüzyılın yeni yapılanmasında oynayacağı rolle ilgili olarak yaptığı yorumlar özellikle önemli. 21. yüzyıl mücadelesinde petrol ve diğer doğal kaynaklar ön plana çıkarken, Avrasya ve Orta Asya rekabeti daha çok anlam kazanmaktadır. Basra Körfezi'ndeki petrolün yakın zamanda tükenecek olması ve Kafkasya ile Orta Asya petrol

alanlarının gündeme gelmesi, dünya hegemonyası için mücadele eden büyük devletlerin ilgisini bu bölgeye çekmiştir. Kafkasya ve Orta Asya petrollerinin hangi yolu izleyerek dünya piyasalarına akacağı sorunu iki ülkeyi ortak bir yazgıda birleştirmiş; Türkiye ile Afganistan bir anlamda birbirlerinin alternatifleri olma noktasına gelmişlerdir. Petrolün dünya pazarlarına Bakü - Ceyhan hattından mı, Bakü - Basra hattından mı, yoksa kuzeyden Novorosisk limanından mı akması sorunu yoğun biçimde tartışılırken ve bu konu bir çözüme kavuşturulamazken birden Afganistan'da rejim değişikliği gündeme gelmiştir. İsrail, Bakü - Ceyhan hattında ısrar ederken ve Türkiye bu hattın hayata geçmesi için çalışırken, Almanya ve Avrupa ülkeleri Novorosisk hattında ısrarcı olmuştur. Çünkü buraya gelecek petrolün daha sonra ek boru hattı ile Kuzey Denizi'ne çıkması ve Avrupa ülkelerine öncelikli olarak dağıtılması söz konusudur. İsrail ise ek bir boru hattı ile Ceyhan - Telaviv uzantısını gündeme getirmek ve petrolün vanasını eline geçirmek istemektedir. Bu arada ABD'nin, Asya petrolünün dünya pazarlarına akmasında alternatif yollar aradığını ve iki yol üzerinde karar kıldığını görüyoruz. Bunlardan birincisi olan Bakü - Basra hattına Rusya'nın, Almanya'nın ve Türkiye'nin karşı çıkması üzerine, kendiliğinden Türkmenistan - Afganistan ve Karaçi hattının yani Güney Asya güzergahının gündeme geldiği görüyoruz (6).

ABD'NİN AMACI ÇİN-RUSYA-HİNDİSTAN İTTİFAKINI PARÇALAMAK MI ?

ABD ne her ne kadar serseri devletler stratejisi ile askeri hegemonyasını güçlendirmeye çalışsa da 21. yüzyıldaki mücadelesinin öncelikle Çin ve Rusya ile olacağını hesaplamış durumda. 1997'de yazılan Strategic Assessment'ta ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki bağlar bazı gerilimlere rağmen güçlenirken öteki büyük güçler, Rusya ve Çin, uzun vadeli ABD niyetlerinden giderek kuşkulananmaktadır. Her ikisi de ekonomik kalkınmayı tehlikeye sokmaktan korktukları için, çatışmadan kaçınmak istiyor. Çin ve Rusya'nın önümüzdeki on yıl içinde ABD'ye doğrudan karşı çıkmaktansa kendi özel nüfuz alanları olarak gördükleri bölgelerde ABD nüfuzunu azaltmak ya da kırmak için ABD'yle düşük yoğunluklu bir stratejik rekabete girmeleri daha mümkün görünmektedir. Rapora göre Çin ve Rusya'yı sorunları güç kullanarak çözmekten caydırmalı ve bunun için, bu ülkelerin gelecekte ABD'ye meydan okumalarını sağlayacak kaynaklara yatırım yapmalarını önleyecek bir ABD askeri yeteneğini, son derece yetenekli ama tehdit edici olmayan bir gücü muhafaza etmelidir (7).

Şu başlık 29 Eylül 2001 tarihli Aksiyon Dergisi'nden **"İntikam Gölgesinde Strateji Savaşı: Ladin Bahane Hedef Şanghay"** Dergide Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'na dayanılarak ABD'nin Afganistan'a odaklanmasının nedenleri şöyle sıralanıyor. *"Afganistan'ın seçilmesinin 3 gerekçesi var: Birincisi, Afganistan üzerinde terör nedeniyle kurulacak bir denetim aynı zamanda Çin, Pakistan ve Hindistan üzerinde de bir denetim anlamına gelecektir. İkincisi, Afganistan, Batı dışındaki üç büyük kültür havzasının –İslam, Hint ve Çin– içinde. Bu yolla, o bölgedeki jeo-kültürel dinamikleri istediğiniz zaman harekete geçirebilirsiniz. Üçüncüsü, Asya'dan güneye inen 3 geçiş yolu var. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan. Soğuk Savaş sonrasında bu geçişlerden Körfez ve kuzeyindeki bölgelerde denetim sağlandı. Balkanlar'a da Kosova ve Bosna olaylarından sonra nüfuz edildi. Şimdi Afganistan'a da nüfuz edilebilir duruma geldi. Terörün suçlusunun bulunması kadar, stratejik hesaplar da önemli."* Yine aynı dergide başka bir araştırmacı Mehmet S. Erol'un da görüşlerine yer verilmiş. ABD'nin Afganistan üzerinde durmasının altında stratejik unsurların yattığını düşünenlerden Erol'a göre, Rusya, Çin ve İran'ın bölgede etkinliklerini artırmasından ve Şanghay Beşlisi'nin (Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü oldu) ortaya çıkmasıyla ABD bölgeden dışlandı. Çin ve Rusya, güvenlik ve terörü ön plana çıkararak bölgedeki varlıklarını sağlamlaştırırken, ABD de aynı yöntemle, yani terörü gerekçe yaparak bölgeye girmek istiyor. Rusya'nın Bush'un teröre karşı kampanyasını destekleyerek ABD'yi karşısına almamayı tercih ettiğini söyleyen Erol, *"Bu desteğin arkasında ABD'yi batağa çekme düşüncesi de etkili olmuş olabilir"* diyor. Biraz daha farklı bir görüş olarak Türkiye'nin çıkarlarını ABD yanında gören Timur Kocaoğlu da stratejik hedeflere vurgu yapıyor. Ona göre *"ABD kendi oluşturduğu bataklığı kurutmayı hedefliyor. Pakistan'ın önerisiyle Afganistan'daki iç savaşı bitirme ve Orta Asya petrollerini dünyaya taşıma amacıyla destek verdiği Taliban'ın zararlarını gören ABD bu projeyi iptal etmek istiyor. Projeyi sunan Pakistan da en büyük acıyı çekecek ülkelerin başında geliyor. Taliban zararlı oldu, çünkü ABD'yi hedef alan örgütlere kucak açtı. Orta Asya'yı istikrarsızlaştırarak, Avrupa Birliği içindeki ABD karşıtı ülkelerin de desteğiyle meydana gelen Şanghay oluşumunun doğmasına katkıda bulundu"* (8). Bu noktada oluşumunu dikkatle izlediğimiz ve Türkiye'nin yakınlaşmasında her şeye rağmen yarar gördüğümüz Şanghay İşbirliği Örgütü'nün içinde bulunduğu süreci

inceleyelim. **Özay Şendir** Finansal Forum'daki yazısında Sanghay İşbirliği Örgütü'nün gelişimi ile ilgili çok önemli bir yazı yazdı. "Türkiye'nin geleceği ile ilgili her tartışmada birbirlerine alternatif olarak gösterilen iki adres vardır: Biri AB, diğeriye eski adı 'Şanghay Beşlisi' olan 'Şanghay İşbirliği Örgütü'. Afganistan'da yaşanan gelişmelerin tüm dikkatleri Asya'ya çevirdiği bir dönemde bu örgütü ve Türkiye'nin duruşunu mercek altına almakta büyük fayda var. Bu bölgesel örgüt, 1996'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından kuruldu. Daha sonra Özbekistan da bu birlikteliğe katıldı. Başlangıçta sınır sorunlarından kaynaklanan anlaşmazlıkları çözme amacı taşıyan bu yapılanma kısa zamanda güvenlik alanında işbirliği anlaşmaları yapılacak kadar ilerledi. Bu savunma işbirliğinin bir süre sonra ekonomik ve diplomatik ilişkileri de kapsayacak hale geleceğinden söz ediliyor. Bilinen bir başka gelişme ise Pakistan ile Güney ve Kuzey Kore'nin birliğe tam üye olmaya hazırlandıkları. Hindistan ise toplantılara şimdilik gözlemci yollamakla yetiniyor. Geçen yıl Rus ve Çin devlet başkanları Pekin'de buluştuklarında tek kutuplu bir dünya yapısını kabul etmeyecekleri mesajını vermişlerdi. O yüzden bugün Rusya'nın ABD'ye sağladığı söylenen destek bir çelişki değil. Rusya ve bölge ülkeleri ABD ile ortak bir menfaatle buluştular. Bölge ülkeleri uzun zamandır Taliban'dan büyük bir rahatsızlık duyuyorlardı. Özbekistan'da yönetimi ele geçirmek isteyen aşırı dinci akımların Afganistan'da Taliban tarafından eğitildikleri ve Kırgızistan'ı bir koridor olarak kullanıp, Fergana üzerinden Özbekistan'a geçtikleri biliniyordu. Başta Kazakistan ve Rusya daha sonra da Türkiye bu yolu kapatmak için Kırgızistan'a ciddi bir lojistik destek verdiler. Türkiye son dönemde bu örgüt içerisinde yer alan tüm ülkelerle ayrı ayrı işbirliği anlaşmaları imzaladı. Ankara'nın en azından belirli bir kesimi Türkiye'nin bu birlikteliğe sıcak baktığının mesajını veriyor. Bu sıcaklığın ardındaki sebep ise Almanya'nın PKK'ya verdiği destek, Kıbrıs Sorunu'nunda AB'nin takındığı tavır ve K. Irak hassasiyeti yatıyor. Anladığımız kadarıyla bu sıcaklık karşılıklı, zira Ermenistan tüm ısrarlarına rağmen henüz örgüte üye olabilmiş değil. Diplomatik çevrelerde Ermenistan'ın dışarıda bırakılmasına sebep olarak Türkiye'yi gücendirmeme ve hatta üyeliğe davet niyetinin olduğu seslendiriliyor. Çin'in ihracatının büyük bir bölümünü ABD'ye yaptığına dikkat çeken ekonomistler Washington'un istediği takdirde Çin ekonomisini kolaylıkla krize sokabileceğini ve bu yüzden örgütün yeni bir kutup olamayacağını söylüyorlar. Fakat son dönemde Çin'e farklı ülkelere yatırım yapıyor olması bu tezi tartışılır hale getiriyor. Türkiye bu örgüte hemen üye olsun demiyorum ama İsmet İnönü'nün Johnson'un verdiği cevap da diplomaside geçerli bir karttır: 'Yeni bir dünya kurulur, Türkiye'de bu dünyada yerini bulur' " (9). Büyük basın bu oluşuma gerekli ilgiyi göstermese de Türkiye'nin de oluşumla ilgilendiğine dair yorumlar var. "Pakistan News gazetesinde Türkiye'nin de örgüte girmek istediği yazıldı. Şanghay Beşlisi'nin 5 Temmuz 2000'de Duşanbe'deki beşinci zirvesinden sonra 6 Temmuz günü Çin'in en büyük gazetesi Halkın Günlüğü'nde Türkiye ile ilgili bir haber vardı. Haberde davetli olmamasına rağmen Türkiye'nin Duşanbe Büyükelçiliği'nin toplantıyı "yakından" izlediği ve Türkiye'nin toplantıda dile getirilen teröre karşı görüşleri paylaştığı kaydedildi. Ayrıca, Amerikan Savunma Bakanı'nın Türkiye'ye geldiği günlerde Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Çin'i ziyaret etmesi de bu konuda yeterli fikir veriyor." (10) Asya merkezli bu yapılanma belirleyici bir güç olma potansiyeline sahip olduğunu gösteriyor. Türkiye'nin tanzimatçı kalemeleri kurtuluşu Avrupa ve Amerika'da ararken, kimileri ulusal bir dış politika oluşturmanın çabası içinde Asya'ya da bakıyorlar artık.

Bu son gelişmeleri tüm boyutları ile değerlendirerek 21. yüzyılda dünyayı nasıl bir geleceğin beklediğini doğru bir şekilde analiz etmeli, bu yeni yapılanmada Türkiye'nin yerinin ne olması gerektiğini tartışmalıyız. Önümüzdeki sayıda Orta Asya'da ve dolayısıyla Avrasya'da başlayan ve tüm 21. yüzyılın şekillenmesinde önemli rol oynayacak bu yeni oyunun farklı boyutlarını ele almaya çalışacağız.

Dipnotları

- 1) Öğüt, K., "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun, Avrasya'da Güç Dengeleri Petrol – Doğalgaz ", AYDINLANMA 1923, sayı 31, Mart-Nisan 2000
- 2) Zentürk, A., "Sınırlar Zorlanıyor", M5 AVRASYA, Ekim 2001
- 3) Gürses, E., "Afganistan'ın Coğrafi Önemi", Cumhuriyet, 03.11.2001
- 4) Erkmen, S., "11Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", Stratejik Analiz, Ekim 2001
- 5) Davutoğlu, A., Startejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, 2001, s:113

- 6) Çeçen, A., "Afganistan'ın Öne Çıkışı", Avrasya Dosyası, Sonbahar/Kış 1998/99
- 7) Achar, G., "Stratejik Üçlü: ABD, Çin ve Rusya", Evrenin Efendileri, OM Yayınevi, 2001, s:166-167
- 8) Aksiyon, 29 Eylül 2001
- 9) Şendir, Ö., Sanghay İşbirliği Örgütü Türkiye ve Ermenistan, Finansal Forum, 11.10.2001
- 10) Erdoğan, K., Sanghay Beşlisi'nden Sanghay İşbirliği Örgütü'ne, Teori 2001